

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικά για τη λέπρα και την εμφάνισή της

Η μελέτη της ιστορίας των ασθενειών αναπτύσσεται ιδιαίτερα στη σύγχρονη βιβλιογραφία. Ειδικά για την περίπτωση της λέπρας προκύπτει ότι το ενδιαφέρον ήταν πάντοτε μεγάλο και αποσκοπούσε στην καλύτερη κατανόηση της ασθένειας, η οποία περισσότερο από κάθε άλλη αρρώστια «έχει φανερώσει τα καλύτερα και τα χειρότερα συναισθήματα στο ανθρώπινο γένος: το προσωπικό σθένος, τη φροντίδα και την επιστημονική προσπάθεια από τη μια, τη διάκριση σε βάρος συνανθρώπων και την οργανωτική απάθεια από την άλλη».⁶

---

⁶ J. Robertson, “The International Leprosy Association (ILA) global project on the history of leprosy”, *The Past and Present of Leprosy: Archaeological, Historical, Paleopathological and Clinical Approaches*, Proceedings of the International Congress on the Evolution and Palaeoepidemiology of the Infectious Diseases 3 (ICEPID) University of Bradford 26th-31st July 1999, Ch. A. Roberts et al. (edit.), British Archaeological Reports, International Series 1054, Oxford Archaeopress 2002, σ. 3.

Η λέξη «Λέπρα»⁷ (λώβη / λώβα⁸ και κελεφία⁹) φέρνει στο μυαλό όλων την εικόνα προσώπου αποκρουστικού, σώματος αφύσικα παραμορφωμένου με δυσπλασίες και ανοικτές πληγές, που επαιτεί στηριγμένο με δυσκολία σε ένα πρόχειρα πελεκημένο μπαστούνι. Είναι ασθένεια τρομακτικότερη από όλες τις άλλες, «όχι γιατί σκοτώνει, αλλά γιατί αφήνει τον άνθρωπο να ζει», σύμφωνα με τον λεπρολόγο Ernest Muir (1948).¹⁰ Αναμφισβήτητα, λοιπόν, αποστροφή και φόβος ήταν

---

⁷ Σύμφωνα με τους H. G. Liddell-R. Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, εκδ. Ι. Σιδέρης, χ.τ. 2007, η λέξη «λέπρα»/«λεπρός» προέρχεται από το λέπος = φλοιός, λέπι, και άρα λεπ(ε)ρός = ο έχων λέπρα, τραχύς, πλήρης λεπίδων. Μέσα από τη λατινική γλώσσα η λέξη «λέπρα» μεταφέρθηκε στην αγγλική και στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες.

⁸ Η λέπρα ονομαζόταν στην αρχαιότητα και λώβη (ή λώβα λαϊκότροπα), βλ. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών-Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 807. Πρβλ. επίσης την πολύ ενδιαφέρουσα αναφορά στον όρο λώβη και σε πηγές στις οποίες αυτή σημειώνεται P.P. Gläser, "Der Lepra-Begriff in der par-tristischen Literatur", *Lepra, Hansen-Krankheit: ein Menschheitsproblem im Wandel*, J.H. Wolf (hrsg.), Deutsches Aussätzigen-Hilfswerk, Würzburg 1986, σ. 65. Ο όρος *Λώβη* χρησιμοποιήθηκε στην Ελλάδα (λ.χ. Λωβοκομεία Χίου και Σάμου). Ήταν, όμως, γνωστός και στην Κύπρο, όπως διαπιστώνουμε από το Κατάστιχο (Διαθήκη) του Μεγάλου Διερμηνέα Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου καθώς και από το Αρχείο εγγράφων της Αρχιεπισκοπής Κύπρου.

⁹ Gläser, *ό.π.*, σ. 66.

¹⁰ T. Gould, *A Disease Apart: Leprosy in the Modern World*, St. Martin's Press, N. Υόρκη 2005, σ. 1, H. Caiger et al., "The Anti-Leprosy Campaign And The "Keep Fit" Campaign", *The British Medical Journal* (στο εξής *BMJ*), τ. 2, 4016 (1937), 1301. Ο παγκόσμιας φήμης λεπρολόγος Ernest Muir έγραψε στην περίφημη μελέτη του *Manual of Leprosy*, E. & S. Livingstone, Εδιμβούργο 1948, σ. 109: «Η λέπρα είναι η τρομακτικότερη από όλες τις ασθένειες, όχι επειδή σκοτώνει, αλλά γιατί σε αφήνει να ζεις- όχι για τον πόνο -αν και επώδυνη η ασθένεια κάποιες φορές, η απώλεια αίσθησης του πόνου και της αφής είναι περισσότερο φοβερή. Πρόσωπο σαν μάσκα, μάτια που δεν ανοιγοκλείνουν, στόμα που σαλιάζει, χέρια γαμπιά, πόδια κουτσά, ή, ακόμη χειρότερα, παραμορφωμένα φρύδια και μύτη, πόδια με έλκη και μάτια με πόνο που οδηγεί στην τύφλωσή- αυτή είναι η εικόνα που έρχεται στο νου του ασθενή όταν ο γιατρός, αφού ολοκληρώσει την εξέταση, αναφέρει τη λέξη "λέπρα"...».

και είναι οι συνήθειες αντιδράσεις και τα συναισθήματα στο άκουσμα της λέπρας ήδη από την εποχή της Βίβλου μέχρι και σήμερα. Συναισθήματα σαφώς καλλιεργημένα από τους μύθους που δημιουργήθηκαν γύρω από τη λέπρα και κυρίως, όσον αφορά στα νεότερα χρόνια, από τον τρόπο με τον οποίο αυτοί οι μύθοι επανεμφανίστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στη νεότερη περίοδο της αποικιοκρατίας.¹¹

Το παρελθόν μάς καθιστά σαφές ότι όσοι προσβλήθηκαν από τη λέπρα, ή όσοι θεωρήθηκε ότι προσβλήθηκαν, αντιμετώπιστηκαν διαχρονικά με απάνθρωπους τρόπους σε πολλά μέρη της γης. Παραδείγματα αυτής της στάσης αποτελούν οι ανακριβείς και γεμάτες προκατάληψη περιγραφές της ασθένειας σε ταινίες,¹² σε ποικίλες δημοσιεύσεις και μυθιστορήματα,¹³ που υποδηλώνουν ότι όλοι οι λεπροί πρέπει να αποφεύγονται με κάθε τρόπο. Με άλλα λόγια, από τη στιγμή που ένας άνθρωπος διαγνωστεί με λέπρα, τότε φέρει αυτό το στίγμα μέχρι τη μέρα που θα πεθάνει.

Η λέπρα, από τις παλαιότερες ασθένειες της ανθρωπότητας, αναφέρεται για πρώτη φορά σε κείμενα της Άπω Ανατολής (Κίνα και Ινδία) το 600 π.Χ.¹⁴ καθώς και στην Παλαιά Δια-

---

¹¹ R. Edmond, *Leprosy and Empire. A Medical and Cultural History*, Cambridge University Press, N. Υόρκη 2009, σ. 1.

¹² M. Moran, *Colonizing Leprosy. Imperialism and the Politics of Public Health in the United States*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill 2007, σ. 1-3. Αναφορά στις ταινίες "In Sickness and in Health: Husband Seeks to Join Wife in Leper Colony" (1946) και "Big Jim McLain" (1952). Παρά την επιβεβλημένη απομόνωση όμως που προκύπτει από τα πλάνα των ταινιών, ωστόσο στις συγκεκριμένες ταινίες οι λεπροί δεν παρουσιάζονται με αποκρουστικό τρόπο, αλλά ως θύματα που αντιμετωπίζονται με συμπόνια και συμπάθεια.

¹³ Μ. Σαββάκης, *Οι Λεπροί της Σπιναλόγκας. Ιατρική, Εγκλεισμός, Βιωμένες Εμπειρίες*, Πλέθρον, Αθήνα 2008, σ. 24. Χαρακτηριστικά είναι λ.χ. τα αποσπάσματα του Ν. Καζαντζάκη στα βιβλία του *Καπετάν Μιχάλης και Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*.

¹⁴ Τσιατούρα κ.ά., *ό.π.*, σ. 117-118, S. Th. Oommen, "The history of the treatment of leprosy and the use of hydnocarpus oil", *The Past and Present of Lep-*

θήκη.¹⁵ Μολαταύτα, παρά τις πολλές αναφορές της Βίβλου στη λέπρα και στους λεπρούς, δεν είναι λίγοι αυτοί που πιστεύουν ότι η ασθένεια, τα συμπτώματα της οποίας περιγράφονται ή ασαφώς σημειώνονται σ' αυτήν, δεν υπήρχε στη Μέση Ανατολή την εποχή του Μωυσή, αλλά εμφανίσθηκε στη Μεσόγειο ίσως από τα στρατεύματα του Μ. Αλεξάνδρου κατά την επιστροφή τους από την Ινδία, περίπου το 300 π.Χ.¹⁶ Είναι πολύ πιθανό, επομένως, η ασθένεια *tsaraath* (εβραϊκά)¹⁷ της Αγίας Γραφής -σχετικά κεφάλαια στο Λευιτικό¹⁸ που μεταφράσθηκε στα ελληνικά με τη λέξη «λέπρα»- να ήταν στην ουσία εκδήλωση επιμέρους τύπου άλλων ασθνευιών, είτε δερματικών (ψωρίαση, καρκίνος του δέρματος, τροπικά έλκη, λευκοδερμία κ.λπ.) είτε μεταδοτικών (ευλογιά, ιλαρά κ.ά.).¹⁹

Κατά κοινή παραδοχή, το κοινωνικό στίγμα που φέρει η λέπρα μέχρι και σήμερα και τα στερεότυπα που τη χαρακτη-

---

rosy: Archaeological, Historical, Paleopathological and Clinical Approaches, Proceedings of the International Congress on the Evolution and Palaeoepidemiology of the Infectious Diseases 3 (ICEPID) University of Bradford 26th-31st July 1999, Ch. A. Roberts et al. (edit.), British Archaeological Reports, International Series 1054, Oxford Archaeopress 2002, σ. 201-202.

¹⁵ Gould, *ό.π.*, σ. 2, J. R. Trautman, "A Brief History of Hansen's Disease", *Bulletin of The New York Academy of Medicine*, 60.7 (1984), 691-692. Για ειδικότερη αναφορά στο θέμα βλ. T. W. Davies, "Bible Leprosy", *The Old and New Testament Student*, 11.3 (1890), 142-152 και επίσης R. G. Cochrane, *Biblical Leprosy: A Suggested Interpretation*, http://www.biblicalstudies.org.uk/article_leprosy_cochrane.html. Prepared for the web in January 2005 by Michael Farmery & Robert I. Bradshaw (τελευταία προσπέλαση 30.12.2013).

¹⁶ Gould, *ό.π.*, σ. 3.

¹⁷ Trautman, *ό.π.*, σ. 692, Cochrane, *ό.π.*, σ. 17-19, Abr. R. Freilich. "Tzaraat—'Biblical Leprosy'", *Journal of the American Academy of Dermatology*, 6.1 (1982), 131-134.

¹⁸ Στο Λευιτικό της Παλαιάς Διαθήκης (κεφ. 13, 14, 17, 59) γίνεται αναλυτική αναφορά στους τρόπους διάγνωσης της λέπρας και προστασίας των υγιών, καθώς και στις υποχρεωτικές για τους λεπρούς οδηγίες προειδοποίησης του υγιούς πληθυσμού, βλ. Σαββάκης, *ό.π.*, σ. 21.

¹⁹ Gould, *ό.π.*, σ. 2-5. Πρβλ. επίσης Edmond, *ό.π.*, σ. 5.

ρίζουν, είναι απόρροια, κατά κύριο λόγο, των αναφορών της Βίβλου: ο αμαρτωλός-μιαρός ήταν απορριπτός από την κοινωνία και ως όνειδος άξιζε τη θεία δίκη.²⁰ Παρ' όλα αυτά, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι αφενός το στίγμα, που αποδείχθηκε ανθεκτικότερο της ίδιας της ασθένειας στο πέρασμα των αιώνων, και αφετέρου η διαπόμπευση, ο εκτοπισμός και η απαξίωση των φορέων της παρατηρήθηκαν και στις μη Ιουδαιο-χριστιανικές κοινωνίες, όπως λ.χ. στην Κίνα, όπου οι λεπροί είτε εκδιώκονταν από τις πόλεις και στοιβάζονταν σε άθλιες φυλακές είτε σφαγιαζόνταν με οργανωμένες επιχειρήσεις,²¹ στην Ινδία καίγονταν ζωντανοί²² για να τιμωρηθούν για τα ειδικά εγκλήματα που είχαν διαπράξει στην προηγούμενη ζωή τους,²³ και στην Αφρική εξαφανίζονταν με μυστηριώδη τρόπο.²⁴

---

²⁰ Z. Gussow, *Leprosy, Racism, and Public Health: Social Policy in Chronic Disease Control*, Boulder Col., Westview Press 1989, σ. 3. Βλ. επίσης Σαββάκης, *ό.π.*, σ. 10 υποσ. 2: «Τα συμβολικά “μολυσμένα” άτομα δεν είναι “βρόμικα” εγγενώς αλλά εμπεριέχουν ταυτόχρονα ένα μείγμα έλξης και απώθησης, φόβου και δέους, θείου και σατανικού. Ταξινομούνται αρνητικά και το κοινωνικό αποτέλεσμα είναι να θεωρούνται “ρυπαρά” και “ακάθαρτα”».

²¹ Gould, *ό.π.*, σ. 8-9. Βλ. ακόμη Ανώνυμος, “The Million Lepers in China. Fear of the disease: Progress in the Work of Christian Missions”, *The Manchester Guardian*, 6 Μαΐου 1937, σ. 12 (ProQuest Historical Newspapers: *The Guardian* (1821-2003) and *The Observer* (1791-2003)). Πάντως, για την Κίνα και την αντιμετώπιση της λέπρας βλ. την ειδική μελέτη Ang. K. Ch. Leung, *Leprosy in China: a history*, Columbia University Press, Ν. Υόρκη 2009.

²² Gould, *ό.π.*, σ. 115-116.

²³ Oommen, *ό.π.*, σ. 202.

²⁴ W. H. Hoffmann, “Leprosy and the Cultural Development of Africa”, *Africa: Journal of the International African Institute*, 5.4 (1932), 455-456.

Στο Μεσαίωνα η λέπρα έλαβε επιδημικές διαστάσεις,²⁵ ειδικά τον 12ο αιώνα, σαρώνοντας σαν κύμα όλη την Ευρώπη από τον νότο μέχρι τον βορρά.²⁶ Οι θρησκευτικές κοινότητες είχαν ιδρύσει για την αντιμετώπιση των επιδημιών τα περίφημα «Λαζαρέτα» (*Lazzaretto/ Lazar house/ leprosorium*) στη Δυτική Ευρώπη, περιορίζοντας και φροντίζοντας μέσα σε αυτά και τους λεπρούς.²⁷ Η αντιμετώπιση της λέπρας ήταν επίσης και ο λόγος ίδρυσης του Τάγματος των Ιπποτών του Αγ. Λαζάρου στους λατινοκρατούμενους Αγίους Τόπους (12ος αι.).²⁸ Στην πραγματικότητα οι νοσούντες αντιμετωπιζονταν

---

²⁵ Liveing, *ό.π.*, σ. 11. Πάντως, την άποψη της εξάπλωσης της λέπρας στην περίοδο 11ος-13ος αιώνας δεν φαίνεται να συμφωνείται ο Gould, *ό.π.*, σ. 5-7, καθώς, μεταξύ άλλων, σημειώνει ότι οφείλεται περισσότερο στους συγγραφείς του 19ου και του πρώιμου 20ού αιώνα, οι οποίοι παρουσίασαν με τα μελανότερα χρώματα τους λεπρούς στα μεσαιωνικά χρόνια, για να τεκμηριώσουν ιστορικά τις δικές τους πρακτικές απομόνωσης των ασθενών. Ο Gould παρατηρεί, δηλαδή, απόκλιση μεταξύ των συγγραφέων του 19ου αιώνα και των ιστορικών των Μέσων Χρόνων που, βασισμένοι στις πηγές, παρουσιάζουν τους λεπρούς ως «φτωχούς του Χριστού» υποκείμενους στη δοκιμασία της ασθένειας «στην πορεία τους προς τον παράδεισο».

²⁶ Liveing, *ό.π.*, σ. 32. Για την ίδρυση λεπροκομείων σε Γαλλία, Μ. Βρετανία και αλλού στην Ευρώπη στον Μεσαίωνα βλ. στο ίδιο έργο, σ. 8-28, ενώ ειδικότερα για τη Μ. Βρετανία βλ. G. Thin, *Leprosy*, Percival and Co, Λονδίνο 1891, σ. 28-38, όπου και σχετικός λεπτομερής πίνακας. Πρβλ. επίσης για τα νοσοκομεία λέπρας στον Μεσαίωνα και στην πρώιμη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία G. B. Risse, *Mending Bodies, Saving Souls. A History of Hospitals*, Oxford University Press, Οξφόρδη-Ν. Υόρκη 1999, σ. 167-190.

²⁷ Oommen, *ό.π.*, σ. 201: «...μετά τον 10ο αιώνα ο αριθμός των λεπροκομείων αυξήθηκε ραγδαία, και στις αρχές του 13ου αιώνα υπήρχαν περίπου 2.000 αντίστοιχα μόνο στη Γαλλία, και περίπου 19.000 σε όλη την Ευρώπη». Πρβλ. επίσης D. Leistikow, «Bauformen der Leproserie im Abendland», *Aussatz, Lepra, Hansen – Krankheit: ein Menschenheitsproblem im Wandel*, J.H. Wolf (hrsg.), Deutsches Aussätzigen – Hilfswerk, Würzburg 1986, σ. 103-149.

²⁸ Πιο συγκεκριμένα, για τους Λαζαρίτες Ιππότες βλ. Τ. Χατζηδημητρίου, «Λαζαρίτες. Λεπροκόμοι Ιππότες του Χριστού», *Στρατιωτική Ιστορία*, 88 (2003), 6-13, και Γρ. Τζιούτζας, «Τάγμα του Αγίου Λαζάρου (Λαζαρίτες Ιππότες)», *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Μαρ-Απρ. 2006, 102-107, όπου και η παράθεση της επίσημης ιστοσελίδας του Τάγματος του Αγίου Λαζάρου με έδρα το Παρίσι

ως ετοιμοθάνατοι, ενισχύοντας έτσι την άποψη ότι οι λεπροί ήταν ζωντανοί νεκροί. Ίσχυε μάλιστα γι' αυτούς το ίδιο θρησκευτικό τελετουργικό με το αντίστοιχο των νεκρών. Σύμφωνα με τον μεσαιωνικό νόμο, οι λεπροί έχαναν την περιουσία τους και τα δικαιώματα ιθαγένειας. Τους επιτρεπόταν, ωστόσο, να περιπλανώνται ως επαίτες στους δρόμους, για να υπενθυμίζουν στην κοινωνία τη θεία δίκη για την ανήθικη ζωή τους. Συγκεκριμένα, η δημοφιλέστερη εικόνα του λεπρού των μεσαιωνικών χρόνων είναι μια μορφή με κουκούλα, γάντια και μανδύα, με ένα πιάτο για τις ελεημοσύνες και μια κλακέτα ή ένα κουδούνι στο χέρι, που προειδοποιούσε τους υγιείς, φωνάζοντας «ακάθαρτος, μιαρός».²⁹

Η «μεσαιωνική» λέπρα, σε αντίθεση με αυτή της Βίβλου, πιστεύεται ότι ήταν, πράγματι, η ίδια ασθένεια όπως ορίζεται σήμερα, χάρις στις επαρκείς ιατρικές γνώσεις των ιερέων εκείνης της εποχής.³⁰ Η λέπρα συνδέθηκε επίσης γρήγορα, σε διάφορους πολιτισμούς και χρονικές περιόδους, με τη σεξουαλική συμπεριφορά και την ακολασία,³¹ κάτι που σταδιακά εξελίχθηκε σε ισχυρή μέθοδο εξοστρακισμού και διωγμού. Και ενώ μεγάλες ασθένειες όπως η σύφιλη, η σχιζοφρένεια, η φυματίωση κ.ά., οι οποίες αντιμετώπισθηκαν με τις ίδιες πρακτικές κοινωνικής απαξίωσης, απομυθοποιήθηκαν σταδιακά και έπαψαν να

<http://www.oslj.org/Pages/History.html>. Βλ. ακόμη Ν. Κουρέας, «Η Ιατρική στην Κύπρο κατά το Μεσαίωνα», στο συλλογικό *Η Ιατρική στην Κύπρο. Από την Αρχαιότητα μέχρι την Ανεξαρτησία*, Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, Λευκωσία 2006, σ. 136.

²⁹ Gould, *ό.π.*, σ. 5, Trautman, *ό.π.*, σ. 690. Η άποψη περί απόδοσης όλων των ανθρώπων ασθενειών στο Θεό ήταν ευρέως διαδεδομένη. Παρά ταύτα, στη Σιβηρία η λέπρα αποδιδόταν στο διάβολο, κάνοντας ακόμη πιο δεινή τη θέση των λεπρών, Ανώνυμος, "The Lepers of Siberia", *The Manchester Guardian*, 16 Νοεμβρίου 1892, σ. 5 (ProQuest Historical Newspapers (1828-1900): *The Guardian* (1821-2003) and *The Observer* (1791-2003)).

³⁰ Gould, *ό.π.*, σ. 7.

³¹ Edmond, *ό.π.*, σ. 9.

σχετίζονται με την αμαρτία, η λέπρα συνέχισε να φέρει όλο το αρνητικό φορτίο της· παρέμεινε το «έμβλημα της αμαρτίας... σύμβολο της γενικής ηθικής παρακμής».³² Ακόμη κι όταν σταδιακά η λέπρα άρχισε να μειώνεται στην Ευρώπη στον ύστερο Μεσαίωνα -οι πραγματικοί λόγοι αυτής της μείωσης δεν εξακριβώθηκαν ποτέ-,³³ η ασθένεια εξακολούθησε να υφίσταται ως κοινωνικός κυρίως αποκλεισμός,³⁴ και μάλιστα δεν λείπουν μέχρι και σήμερα δυσάρεστα γεγονότα απάνθρωπης μεταχείρισης ασθενών.³⁵ Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι το AIDS, μάστιγα του σύγχρονου ανθρώπου, είναι η μόνη ασθένεια που αντιμετωπίστηκε με την ίδια αποστροφή,³⁶ αποτελώντας κοινωνικά και ιατρικά, σύμφωνα με την ελληνική και την ξένη βιβλιογραφία, τη «σύγχρονη λέπρα».³⁷

---

³² Gussow, *ό.π.*, σ. 3, 12.

³³ Gould, *ό.π.*, σ. 7-8. Μεταξύ των λόγων μείωσης-περιορισμού της λέπρας θεωρήθηκαν: α) η σωστή λειτουργία των ασύλων απομόνωσης, β) η χολέρα και η μεγάλη θνησιμότητα κυρίως των λεπρών, γ) η βελτίωση της καθημερινής διατροφής και των συνθηκών διαβίωσης των ανθρώπων, και δ) η αύξηση των κρουσμάτων φυματίωσης. Με μια προσεκτικότερη όμως θεώρηση αποδεικνύεται ότι κανένας από τους συγκεκριμένους λόγους δεν ήταν ούτε πειστικός ούτε και επαρκής, για να συντελέσει στο δραστικό περιορισμό της λέπρας. Πρβλ. ακόμη F. M. Lechat, "The palaeoepidemiology of Leprosy: an overview", *The Past and Present of Leprosy: Archaeological, Historical, Paleopathological and Clinical Approaches*, Proceedings of the International Congress on the Evolution and Palaeoepidemiology of the Infectious Diseases 3 (ICEPID) University of Bradford 26th-31st July 1999, Ch. A. Roberts et al. (edit.), British Archaeological Reports, International Series 1054, Oxford Archaeopress 2002, σ. 161.

³⁴ Moran, *ό.π.*, σ. 5.

³⁵ Ern. Muir, "The Epidemiology and Control of Leprosy", *Transactions of the Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene*, 31.4 (1938), 378-379, Trautman, *ό.π.*, σ. 690. Σημειώνει ότι πολλοί λεπροί εκτελέστηκαν ακόμη και στα πρόσφατα χρόνια, ενώ η κακομεταχείριση των λεπρών στη σύγχρονη εποχή ασφαλώς θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης των ιστορικών του μέλλοντος.

³⁶ Trautman, *ό.π.*, σ. 690. Σημειώνει δήλωση ασθενούς του AIDS στα μέσα της δεκαετίας του 1980, που εξέφραζε παράπονα για το γεγονός ότι η κοινωνία τού συμπεριφερόταν σαν να ήταν λεπρός.

³⁷ Δ. Κουτονίδου – Α. Παντελιάδου, *Η ιστορία της Λέπρας στην Ελλάδα*, αδη-

Επομένως, η λέπρα ούτε εξαφανίσθηκε κατά τους 16ο-17ο αιώνες, όπως υποστήριξε ο Michel Foucault,³⁸ ούτε ξαναανακαλύφθηκε στην περίοδο της αποικιοκρατίας, κατά την άποψη του Zachary Gussow.³⁹ Δεν σταμάτησε ποτέ να υπάρχει. Απλώς, η ύπαρξή της σε μερικά μόνο σημεία της Ευρώπης και η αδιάλειπτη «παράδοση» του κοινωνικού στιγματισμού από τη μια και ο ραγδαία μεταβαλλόμενος κόσμος των αυτοκρατοριών στα τέλη του 19ου – αρχές 20ού αιώνα από την άλλη, δημιούργησαν μία σύγχρονη εκδοχή της νόσου που άντλησε σε μεγάλο βαθμό στοιχεία από τους βιβλικούς και τους μεσαιωνικούς τρόπους προσέγγισης και κατανόησής της.⁴⁰

Οι μορφές της λέπρας

Η σχετική βιβλιογραφία βρίθει από στοιχεία σχετικά με την επιδημιολογία, την παθογένεια, την κλινική εικόνα κ.λπ. της λέπρας.⁴¹ Κρίνοντας επιτόλαιο ή και επικίνδυνο να αναπαράγουμε αυτού του είδους τις πληροφορίες, αντικείμενο κατά βάση της ιατρικής, σημειώνουμε μόνο, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, ότι η λέπρα είναι «κοκκιωματώδης χρόνια νόσος που οφείλεται στο ομώνυμο μυκοβακτηρίδιο και προ-

---

μοσιεύτη πτυχιακή εργασία στο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης (ΤΕΙΘ)-Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας. Νοσηλευτική, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 24.

³⁸ M. Foucault, *Madness and Civilisation: A History of Insanity in the Age of Reason*, Tavistock Publications, Λονδίνο 1979, σ. 7.

³⁹ Gussow, *ό.π.*, σ. 22.

⁴⁰ Edmond, *ό.π.*, σ. 8.

⁴¹ Το άρθρο των Τσιατούρα κ.ά., *ό.π.*, σ. 118-126, είναι το πιο πρόσφατο και το πληρέστερο στην ιατρική ελληνική βιβλιογραφία για τη λέπρα. Από τα ξενόγλωσσα σημειώνουμε αντίστοιχα αυτό της Jyotsna A. Saonere, “Leprosy: An Overview”, *Journal of Infectious Diseases and Immunity*, 3.14 (2011), 233-243 (<http://www.academicjournals.org/IIDI>). Ας σημειωθεί, επίσης, ότι ένα από τα παλαιότερα σημαντικά εγχειρίδια για τη λέπρα και τις μορφές της είναι του S. Impey, *A Handbook on Leprosy*, P. Blakiston, Son and Co, Philadelphia 1896.

σβάλλει το δέρμα και το περιφερικό νευρικό σύστημα». Για τη μετάδοσή της, μέσω ρινικών σταγονιδίων και δερματικών διαβρώσεων, απαραίτητη είναι: η ύπαρξη ενός μολυσματικού ασθενούς, ενός ατόμου με προδιάθεση και η συχνή και στενή επαφή τους.

Η σύγχρονη ιατρική διακρίνει τρεις μορφές εκδήλωσης της λέπρας: τη λεπρωματώδη, τη φυματιοειδή και τη δίμορφη ή μικτή, που προκαλούν μη αναστρέψιμες βλάβες και αναπηρίες (ακρωτηριασμούς, νεφρική και ηπατική ανεπάρκεια, καταστροφή νεύρων και ιστών, τύφλωση κ.ά.) ή/και το θάνατο. Ιδιαίτερα επιρρεπής στη φυματιοειδή λέπρα είναι η μαύρη φυλή, ενώ από τη λεπρωματώδη μορφή της προσβάλλονται κυρίως οι λευκοί και οι Ασιάτες ενήλικες.

Η κληρονομικότητα εναντίον της μεταδοτικότητας

Πριν όμως αναφερθεί κανείς στην περίοδο των αυτοκρατοριών (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα), σκόπιμο είναι να σταθεί στην προσπάθεια Ευρωπαίων γιατρών του πρώτου μισού του 19ου αιώνα (έντονο ενδιαφέρον υπήρχε ήδη από το τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα με τα ταξίδια θαλασσοπόρων και δουλεμπόρων στον Ειρηνικό και στον Ατλαντικό ωκεανό)⁴² να περιγράψουν τα συμπτώματα της λέπρας και να ανιχνεύσουν τους τρόπους μετάδοσής της. Αφορμή για την ενίσχυση της ιατρικής έρευνας για τη λέπρα ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα στάθηκε η ανεξήγητη αύξηση των λεπρών στη Νορβηγία (χαμηλά στρώματα του πληθυσμού στις δυτικές ακτές),⁴³ και μάλιστα σε μια εποχή που η Ευρώπη είχε, όπως ευρέως πιστευόταν, απαλλαγεί από την ασθένεια.⁴⁴

---

⁴² Edmond, *ό.π.*, σ. 24-29.

⁴³ Μεταξύ των θεωριών που διατυπώθηκαν για την εισαγωγή της λέπρας στη Νορβηγία ήταν και οι «επισκέψεις» των Βίκινγκς στην Αγγλία και τη Γαλλία, βλ.

Αποτέλεσμα της έρευνας, ουσιαστικά του συνδυασμού κλινικών-εργαστηριακών παρατηρήσεων και νεκροψιών, που για λογαριασμό του νορβηγικού κράτους διενήργησαν ο κορυφαίος τότε γιατρός Daniel Cornelius Danielssen (1815-1894, πατέρας της λεπρολογίας) από το Bergen⁴⁵ και ο συνεργάτης του δερματολόγος Carl Wilhelm Boeck (1808-1875) από το Όσλο, ήταν η σύνταξη, για πρώτη φορά, πολυσέλιδης σχετικής αναφοράς και άτλαντος με ποικίλες απεικονίσεις της «πραγματικής» λέπρας (1847). Τα βασικά πορίσματα των δύο Νορβηγών επιστημόνων ήταν: α) διάκριση δύο διαφορετικών τύπων της ασθένειας (φυματιοειδής και αναισθητική), και β) απόρριψη της άποψης περί μεταδοτικότητας και ενίσχυση της κληρονομικότητας της λέπρας, κάποιες φορές επηρεασμένης και από περιβαλλοντικούς παράγοντες.⁴⁶ Η μελέτη τους, «απαρχή της βιολογικής γνώσης της λέπρας» κατά τον Γερμανό παθολόγο Rudolf Virchow,⁴⁷ έμελλε να είναι σε παγκόσμιο επίπεδο η κορυφαία στο είδος της μέχρι την ανακάλυψη του βακίλου της λέπρας στη δεκαετία του 1870. Επιπρόσθετα, από τα μέσα του 19ου αιώνα εμφανίσθηκε ένας αξιοσημείωτος αριθμός δημοσιεύσεων που πέρασε από το στάδιο της

Ανώνυμος, “Last Lepers in Norway”, *The Observer*, 4 Μαΐου 1930, σ. 12 (Pro-Quest Historical Newspapers (1828-1900): *The Guardian* (1821-2003) and *The Observer* (1791-2003).

⁴⁴ Gould, *ό.π.*, σ. 37-38, Liveing, *ό.π.*, σ. 38-41, As. Andresen, “Patients for Life: Pleiestiftelsen Leprosy Hospital 1850s-1920s”, *Hospitals, Patients and Medicine 1800-2000*, Conference Proceedings, Rokkansenteret, Bergen 2004, σ. 93. Αναλυτικότερα, ακόμη, για τον αγώνα εναντίον της λέπρας στη Νορβηγία βλ. L. M. Irgens, “The Fight against Leprosy in Norway in the 19th century”, *Michael*, 7 (2010), 307-320, όπου και πολύ σημαντική βιβλιογραφία.

⁴⁵ Για το «λίκνο της λεπρολογίας» Bergen, και τις προσπάθειες αντιμετώπισης της λέπρας μέσα από το εκεί ανεγερθέν νοσοκομείο Pleiestiftelsen (1857) βλ. Andresen, *ό.π.*, σ. 93-116.

⁴⁶ Gould, *ό.π.*, σ. 37-43.

⁴⁷ Gussow, *ό.π.*, σ. 71.

παθολογοανατομίας και της περιγραφής των συμπτωμάτων της λέπρας στο ανθρώπινο σώμα, στην εξέταση των «παρασιτικών θεωριών».⁴⁸

Η μελέτη των Danielssen-Boeck αποτέλεσε το θεωρητικό υπόβαθρο της έκθεσης των γιατρών του βρετανικού Βασιλικού Κολλεγίου (Royal College, 1867), σύμφωνα με τα γραφόμενα στον πρόλογο της τελευταίας.⁴⁹ Συγκεκριμένα, η έκθεση συντάχθηκε με αφορμή την αίτηση του υπουργού Αποικιών Δούκα του Newcastle, ήδη από το 1862, για συνδρομή στην αντιμετώπιση της απειλητικά αυξανόμενης τότε λέπρας στις Δυτικές Ινδίες, αποικίες της Μ. Βρετανίας. Βασισμένη σε ιατρικά, ιδεολογικά και ιμπεριαλιστικά κριτήρια,⁵⁰ και έχοντας αποδέκτη ουσιαστικά το σύνολο της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, η έκθεση της ιατρικής επιτροπής λέπρας του Βασιλικού Κολλεγίου υπογράμμιζε με κατηγορηματικό τρόπο ότι, παρ' όλο που ενδημούσε σε πολλές αποικίες, η λέπρα ήταν κληρονομική, όχι μεταδοτική -ακύρωση κάθε νόμου αποκλεισμού των ασθενών σε όλες τις αποικίες της αυτοκρατορίας- και, επομένως, δεν εγκυμονούσε κανένα κίνδυνο για τους Ευρωπαίους αποίκους και τους αξιωματούχους. Αναπάντητα, ωστόσο, εξακολουθούσαν να παραμένουν πολλά ερωτήματα, όπως λ.χ. η αδυναμία εξήγησης περιπτώσεων απουσίας κληρονομικότητας. Επιπρόσθετα, τα μεμονωμένα έστω περιστα-

---

⁴⁸ J. Robertson, "Leprosy and the Elusive M leprae: Colonial and Imperial Medical Exchanges in the Nineteenth Century", *História Ciências Saúde: Manguinhos: Leprosy: a Long History of Stigma*, 10, παράρτημα 1 (2003), 13-40.

⁴⁹ Edmond, *ό.π.*, σ. 58. Από το σχετικό απόσπασμα σ. (σελ. 7) της έκθεσης του Βασιλικού Κολλεγίου: «Στις υποσημειώσεις που συνοδεύουν τα συμπεράσματα της έκθεσης, τα κύρια αποτελέσματα των παρατηρήσεων των Danielssen-Boeck σε ποικίλα ερωτήματα προέρχονται από την επίσημη νορβηγική έκθεση για τη λέπρα του 1847...».

⁵⁰ *Ό.π.*, σ. 54-57. Σύμφωνα με την Robertson, "Leprosy", σ. 19-20, προηγήθηκε η σύνταξη ερωτηματολογίου 17 ερωτήσεων σχετικών π.χ. με την εμφάνιση, το βαθμό και τις αιτίες εξάπλωσης της λέπρας σε κάθε αποικία κ.λπ.

τικά στη Μ. Βρετανία δύσκολα μπορούσαν να συμφωνήσουν με τα πορίσματα της έκθεσης περί χαρακτηρισμού της λέπρας ως τροπικής ασθένειας, ενώ η περίπτωση της Νορβηγίας αφενός επιβεβαίωσε τη δυνατότητα αντιμετώπισής της αφετέρου όμως υπενθύμιζε συνεχώς τη διαρκή παρουσία της ασθένειας στην Ευρώπη.⁵¹

Τα αδύνατα σημεία της έκθεσης του Βασιλικού Κολλεγίου και η ανοιχτή αμφισβήτηση, που μάλιστα έφθανε μέχρι και την απόρριψή της σε πολλά σημεία της αυτοκρατορίας,⁵² προβλημάτισαν έντονα το βρετανικό υπουργείο Αποικιών. Παρά την εμμονή των επιστημόνων του Βασιλικού Κολλεγίου στις διακηρυγμένες θέσεις τους,⁵³ οι συζητήσεις μέσα στη Μ. Βρετανία αλλά και στην υπόλοιπη Ευρώπη άρχισαν προοδευτικά στη δεκαετία του 1870 να απομακρύνονται από τη δογματική αποδοχή της θεωρίας της κληρονομικότητας. «Τροφή» στους υποστηρικτές της μεταδοτικότητας έδιναν πλέον και οι διαλέξεις οπαδών της κληρονομικότητας, οι οποίοι είχαν, ωστόσο, αρχίσει να εκφράζουν σταδιακά τις αμφιβολίες τους για την απόλυτη ισχύ της τελευταίας. Τροποποιώντας

---

⁵¹ Edmond, *ό.π.*, σ. 51-53, 58-60. Στην πραγματικότητα το περιεχόμενο της έκθεσης του Βασιλικού Κολλεγίου απηχούσε τις απόψεις του συντάκτη της, του γιατρού και επιδημιολόγου, ειδικού στη λέπρα, Gavin Milroy, υποστηρικτή της θεωρίας της κληρονομικότητας της ασθένειας. Ο Milroy ανήκε στους υπέρμαχους (Sanitarians) της διατήρησης της δημόσιας υγιεινής και της καλής διατροφής, ως εμπόδιο στις ασθένειες, και επομένως ήταν πολέμιος τόσο της μεταδοτικότητας της λέπρας όσο και της απομόνωσης (καραντίνας) των λεπρών.

⁵² Gould, *ό.π.*, σ. 113-114. Υποστηριζόταν από τους οπαδούς της μεταδοτικότητας ότι η επίσημη στήριξη της θέσης του Βασιλικού Κολλεγίου περί μη μεταδοτικότητας της λέπρας, είχε πιθανότατα συμβάλει όσο τίποτε άλλο, από την εποχή των Σταυροφοριών, στη διάδοσή της. Πρβλ. επίσης Fredk. Simms - J. Kirkpatrick, "Etiology of Leprosy", *BMJ*, 29 Ιουνίου 1889, 1491.

⁵³ Edmond, *ό.π.*, σ. 71-76. Η έκθεση του Βασιλικού Κολλεγίου συνέχισε να παραμένει σε ισχύ για 15 τουλάχιστον χρόνια μετά τη σύνταξή της.

τη θεωρία της κληρονομικότητας, διέκριναν την «αληθινή κληρονομικότητα» από την «κληρονομική προδιάθεση».⁵⁴

Νέα δεδομένα στο ιατρικό δίλημμα του 19ου αιώνα σχετικά με την κληρονομικότητα ή τη μεταδοτικότητα της λέπρας, με σαφή ενίσχυση της δεύτερης, έφερε στο προσκήνιο η ανακάλυψη του βακίλου της λέπρας (*Mycobacterium Leprae*) το 1873. Ο Νορβηγός επιστήμονας Gerhard Henrik Armauer Hansen (1841-1912), έχοντας πρώτα αποκτήσει πείρα από το διορισμό του στο νοσοκομείο λέπρας του Bergen και ειδικά από τις νεκροψίες που πραγματοποιούσε εκεί, πολύ γρήγορα αμφισβήτησε τις μελέτες του πεθερού του, διακεκριμένου λεπρολόγου Danielssen.⁵⁵ Αποτέλεσμα της ενδελεχούς έρευνάς του ήταν να περιγράψει το βάκιλο της λέπρας, με την απαραίτητη επιστημονική δεοντολογία.⁵⁶ Μεγάλο επίτευγμα για την εποχή, αν αναλογισθεί κανείς ότι η ανακάλυψη των βακίλων της φυματίωσης, του τύφου, της διφθερίτιδας, της χολέ-

---

⁵⁴ Liveing, *ό.π.*, σ. 48, 87, 91-92, όπου παραθέτει σχετικά στοιχεία και από τις διαλέξεις των συναδέλφων του C. N. Macnamara και Er. Wilson.

⁵⁵ Gould, *ό.π.*, σ. 44. Σύμφωνα με τη βιογραφία του, ο Hansen είπε με θάρρος στον πεθερό του ότι οι απόψεις του τελευταίου για τη λέπρα ήταν εντελώς λανθασμένες. Μολονότι ο Danielssen τον έδιωξε από το γραφείο του εκνευρισμένος, τον κάλεσε την επόμενη ημέρα και μετά από ώριμη σκέψη ανακοίνωσε στον Hansen ότι έπρεπε να έχει κάθε ευκαιρία να ακολουθήσει το ένστικτό του. Γι' αυτόν το λόγο ο Danielssen θα του παρείχε ένα εργαστήριο και όλα τα βιβλία που θα χρειαζόταν για να συνεχίσει την έρευνά του.

⁵⁶ Για την προέλευση του βακίλου, που δεν έχει εξακριβωθεί, εικάζεται ότι προέρχεται από μετάλλαξη περιβαλλοντικών ειδών. Στη Νορβηγία, για παράδειγμα, βακτηριολογικές και επιδημιολογικές μελέτες οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο πρόδρομος του μυκοβακτηριδίου της λέπρας ζούσε σε σφαγνούς (βρύα), βλ. σχετικά J. L. Stanford-C. A. Stanford, "Leprosy: a correctable model of immunological perturbation", *The Past and Present of Leprosy: Archaeological, Historical, Paleopathological and Clinical Approaches*, Proceedings of the International Congress on the Evolution and Palaeoepidemiology of the Infectious Diseases 3 (ICEPID) University of Bradford 26th-31st July 1999, Ch. A. Roberts et al. (edit.), British Archaeological Reports, International Series 1054, Oxford Archaeopress 2002, σ. 25.

ρας και του τετάνου έγινε τουλάχιστον μία δεκαετία αργότερα (1882-1886).⁵⁷

Ο Hansen ήταν υπέρ της απομόνωσης των λεπρών, εξηγώντας στους εγχώριους επικριτές του ότι οι ασθενείς είχαν την υποχρέωση να μη μεταδώσουν τη λέπρα στους υγιείς.⁵⁸ Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι όχι μόνο δεν ήταν αυτός που πρώτος εισηγήθηκε την απομόνωση στην πατρίδα του, αλλά ήδη υπήρχαν μέτρα περιορισμού των ασθενών με νόμους που είχε θεσπίσει το ίδιο το κράτος. Ο Danielssen, ακόμη, μολονότι έχαιρε της αποδοχής και της εμπιστοσύνης όσων υπέφεραν από τη λέπρα, ως θιασώτης της κληρονομικότητας της ασθένειας είχε προτείνει, χωρίς επιτυχία, την απαγόρευση των γάμων μεταξύ λεπρών και συγγενών τους ήδη από το 1851. Πάντως, αναμφίβολα το νορβηγικό μοντέλο αντιμετώπισης της ασθένειας, παρά την αρχικά σχεδιασμένη σκληρή στάση του, δε βασίσθηκε στην αυστηρή καθημερινή εικοσιτετράωρη απομόνωση, γι' αυτό και η απόδοση σ' αυτήν της δραστηκής μείωσης της λέπρας προς τα τέλη του 19ου αιώνα⁵⁹ χαρακτηρίζεται ανεδαφική. Με τον τρόπο, άλλωστε, που εκδηλωνόταν η ασθένεια και με τις μεθόδους περιορισμού της,⁶⁰ ήταν πρακτικά αδύνατο να ελεγχθεί· το εγχείρημα αυτό έμοιαζε με

---

⁵⁷ Gould, *ό.π.*, σ. 46.

⁵⁸ S. S. Pandya, "The First International Leprosy Conference, Berlin, 1897: the politics of segregation", *História, Ciências. Saúde-Manguinhos*, 10, παράρτημα 1 (2003), 166.

⁵⁹ Τον σημαντικό περιορισμό της ασθένειας στη Νορβηγία στα τέλη του 19ου αιώνα πληροφορούμαστε και από σχετικό πίνακα στη μελέτη του Gussow, *ό.π.*, σ. 70, που καλύπτει συνολικά την περίοδο 1856-1927.

⁶⁰ Ο εγκλεισμός των ασθενών σε ίδρυμα γινόταν, βάσει της σχετικής νορβηγικής νομοθεσίας, μόνο αν οι αρμόδιοι ελεγκτές υγείας διαπίστωναν ότι οι λεπροί δεν τηρούσαν τις σαφείς οδηγίες σχετικά με τη χρήση χωριστών δωματίων, κλινών και κλινοσκεπασμάτων και σκευών κουζίνας στο σπίτι τους. Με το μέτρο αυτό ο αριθμός των λεπρών σταδιακά αυξήθηκε, ποτέ όμως δεν αποτέλεσε το σύνολο των ασθενών της Νορβηγίας.

την προσπάθεια «να περιορίσει κανείς ένα πουλί, κτίζοντας ένα τείχος».⁶¹

Το έτος 1873 ήταν ένα «έτος θαυμάτων» (annus mirabilis) για τη λέπρα, αλλά τα γεγονότα του δεν προξένησαν καμία ιδιαίτερη εντύπωση εκείνη τη χρονική στιγμή. Από τη μια η σημασία της ανακάλυψης του Hansen δεν έγινε αμέσως αντιληπτή: α) απροθυμία του να διαφημίσει τότε το επίτευγμά του εκτός νορβηγικών συνόρων, β) «κυνήγι νέων μικροβίων», και γ) αδυναμία του να μεταφέρει τον μικροοργανισμό έξω από το ανθρώπινο σώμα.⁶² Η ανακάλυψή του όμως, που υποχρέωσε σπουδαίους γιατρούς και χειρουργούς να επισκεφθούν τη Νορβηγία για να μελετήσουν τη λέπρα, όπως ο Albert Ludwig S. Neisser και ο Henry Vandyke Carter,⁶³ επρόκειτο να επηρεάσει στις επόμενες δεκαετίες τις εξελίξεις στους τρόπους αντιμετώπισης της ασθένειας σε παγκόσμιο επίπεδο. Από την άλλη, το ίδιο έτος ένας, άγνωστος τότε, καθολικός Βέλγος ιερέας, ο Joseph de Veuster, γνωστός με το όνομα Damien, έφθανε στο νησί Molokai της Χαβάης, το οποίο είχε ήδη επιλεγεί από το 1865 ως τόπος απομόνωσης των λεπρών. Το γεγονός της άφιξης αποτέλεσε θέμα μόνο του τοπικού Τύπου για λίγες ημέρες, όμως κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί τις διαστάσεις που έμελλε να πάρει δύο περίπου δεκαετίες αργότερα η αποστολή του ιερέα στη μέση του Ειρηνικού Ωκεανού.⁶⁴

Πάντως, στα τέλη της δεκαετίας του 1870-αρχές δεκαετίας του 1880 η διαμάχη μεταξύ της κληρονομικότητας και της μεταδοτικότητας εξακολουθούσε αμειωτη, αν και βαθμιαία η δεύτερη κέρδιζε έδαφος, χωρίς όμως να λείπουν και οι λεγό-

---

⁶¹ Gould, *ό.π.*, σ. 51-52.

⁶² Irgens, *ό.π.*, σ. 316.

⁶³ *Ό.π.*, σ. 317.

⁶⁴ Moran, *ό.π.*, 21.

μενες «ενδιάμεσες» απόψεις.⁶⁵ Υπέρ της μεταδοτικότητας είχαν ταχθεί πολλοί από τους πρώην αρχιάτρους των αποικιών, που είχαν ζήσει από κοντά τη λέπρα και τους ασθενείς της.⁶⁶ Παρ' όλα αυτά, το ίδιο το μυκοβακτηρίδιο της λέπρας και ο καθοριστικός του ρόλος στην πρόκληση της ασθένειας ακόμη αμφισβητούνταν, ενώ η πολιτική της απομόνωσης θεωρούνταν από πολλούς άστοχη και άδικη παραβίαση των ατομικών ελευθεριών.⁶⁷ Επιπλέον, ο βράκιλος της λέπρας ανάγκαζε αυτούς που πίστευαν στη μεταδοτικότητα να αναζητήσουν εξηγήσεις τόσο για τους τρόπους μετάδοσής του όσο και για την αδυναμία αφενός καλλιέργειάς του εκτός ανθρώπινου οργανισμού (in vitro) και αφετέρου μετάδοσής του με εμβολιασμό.⁶⁸

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1880 άρχισε να διαφαίνεται η σταδιακή επικράτηση των υποστηρικτών της μεταδοτικότητας. Η ραγδαία εξάπλωση της λέπρας μεταξύ ενός μικρού συνόλου ανθρώπων στη Χαβάη, αποδιδόμενη σε Κινέζους μετανάστες,⁶⁹ και μάλιστα μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, ερμηνευόταν ως αδιαμφισβήτητη απόδειξη της μολυσματικότητας της ασθένειας.⁷⁰ Για το λόγο αυτό ήταν φυσικό επόμενο η Χαβάη να εξελιχθεί σε «εργαστήριο ερευ-

---

⁶⁵ Edmond, *ό.π.*, σ. 79. Οπαδοί της κληρονομικότητας αναγνώριζαν ένα μικρό ενδεχόμενο μεταδοτικότητας, ενώ, αντίθετα, οι υποστηρικτές της μεταδοτικότητας αποδέχονταν ως ένα σημείο την προδιάθεση.

⁶⁶ *Ο.π.*, σ. 77.

⁶⁷ *Ο.π.*, σ. 79.

⁶⁸ *Ο.π.*, σ. 80.

⁶⁹ Σύμφωνα με τον Moran, *ό.π.*, σ. 50, οι Κινέζοι μετανάστες άρχισαν να καταφθάνουν στη Χαβάη από το 1850. Τους εγκαθιστούσαν εκεί, για να δουλέψουν ως ανειδίκευτοι εργάτες (γνωστοί ως "coolies"), στις φυτείες ζαχαρότευτλων, τις οποίες οι ιεραπόστολοι εκμεταλλεύονταν. Βλ. σχετικά και S. Watts, *Epidemics and History: Disease, Power and Imperialism*, Yale University Press, New Haven 1997, σ. 65-66.

⁷⁰ Edmond, *ό.π.*, σ. 90.

νών» του αυτοκρατορικού κόσμου για τη λέπρα. Εκεί επιχειρήθηκε, χωρίς όμως επιτυχία, το πείραμα εμφύτευσης του βακίλου της λέπρας σε κατάδικο που είχε συμφωνήσει να ανταλλάξει με αυτόν τον τρόπο τη θανατική καταδίκη του (1884).⁷¹

Στο νησί Molokai της Χαβάης δραστηριοποιούνταν, όπως προαναφέρθηκε, και ο ιερέας Damien που είχε αφιερωθεί στη φροντίδα των λεπρών, προσπαθώντας να τους εξασφαλίσει καλύτερες συνθήκες διαμονής και οργανώνοντας ιατρικές αποστολές στην αποικία τους, στη χερσόνησο Kalauapapa.⁷² Ήταν τέτοιο το συναισθηματικό δέσιμό του με τους λεπρούς που, όταν μιλούσε γι' αυτούς, χρησιμοποιούσε το α' πληθυντικό πρόσωπο. Ουσιαστικά είχε «αγκαλιάσει τη λέπρα πολύ πριν την κολλήσει». Ο θάνατός του, παρά αυτά, το 1889 από την «ασθένεια που (δια)χωρίζει (ενν. από τους υγιείς)», όπως δικαιολογημένα αποκαλούσαν τη λέπρα οι γηγενείς κάτοικοι της Χαβάης, προκάλεσε τεράστια «σεισμική δόνηση» σε όλο τον πλανήτη.

Ο πατήρ Damien, ο «μάρτυρας του Molokai» ή ο «απόστολος των λεπρών»⁷³ ήταν ο πρώτος σύγχρονος μάρτυρας

---

⁷¹ Gould, *ό.π.*, σ. 81-83, Edmond, *ό.π.*, σ. 91. Ο γιατρός Ed. C. Arning, θέλοντας να συνεχίσει τις έρευνες των Hansen και Neisser για καλλιέργεια του βακίλου της λέπρας *in vitro*, εμβολίασε τον κατάδικο Keanu. Μερικά χρόνια αργότερα ο Keanu ασθένησε, κάνοντας τον Arning και άλλους επιστήμονες να πιστέψουν στην επιτυχία του πειράματος. Αποδείχθηκε όμως πολύ γρήγορα ότι ο εμβολιασμένος προερχόταν από οικογένεια λεπρών.

⁷² Αναλυτικά για τον ιερέα Damien και την παραμονή του στην αποικία των λεπρών βλ. Gould, *ό.π.*, σ. 59-107. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και σχετικά δημοσιεύματα στον Τύπο της εποχής, βλ. ενδεικτικά Ανώνυμος, "Father Damien", *The Manchester Guardian* (1828-1900), 21 Μαΐου 1889, σ. 9 (ProQuest Historical Newspapers (1828-1900): *The Guardian* (1821-2003) and *The Observer* (1791-2003)).

⁷³ Ανώνυμος, άρθρο υπ' αριθ. 6 χωρίς τίτλο, *The Manchester Guardian*, 25 Οκτωβρίου 1886, σ. 5 (ProQuest Historical Newspapers (1828-1900): *The Guardian* (1821-2003) and *The Observer* (1791-2003)).

από λέπρα.⁷⁴ Ο θάνατός του ήταν ένα εξαιρετικά ισχυρό σύμβολο θυσίας για την πίστη. Το πρόσωπό του είναι από τα πιο προβεβλημένα, αν όχι το πιο προβεβλημένο, της ιεραποστολικής δράσης σε αποικίες λεπρών.⁷⁵ Γενικότερα, οι ιεραπόστολοι (μισσιονάριοι), καθολικοί και προτεστάντες είχαν, ως «ακούραστοι εργάτες της χριστιανικής πίστης» (στη Χαβάη από το 1820),⁷⁶ την πεποίθηση ότι, παράλληλα με τις φυσικές ανάγκες και την παροχή ιατρικής φροντίδας στους λεπρούς, αποστολή τους ήταν και η σωτηρία των ψυχών των ασθενών. Στα κείμενά τους στα τέλη του 19ου-αρχές 20ού αιώνα επιστούσαν την προσοχή σε όποιον θεωρούσε τη λέπρα παρελθόν, ότι η ασθένεια ήταν άκρως μολυσματική και επομένως έχρηζε αυστηρής απομόνωσης. Τόνιζαν ακόμη ότι η ευθύνη φροντίδας όλων εκείνων που χαρακτηρίζονταν πρωτόγονοι, ανήκε στους Δυτικοευρωπαίους, οι οποίοι όφειλαν να διαδώσουν το χριστιανισμό και ειδικότερα τις δυτικές απόψεις για την υγεία και την καθαριότητα.⁷⁷

Έτσι, παρ' όλο που στη διάρκεια του 20ού αιώνα η λέπρα σταδιακά θα εκκοσμικευόταν και θα αφορούσε μόνο την ια-

---

⁷⁴ Το σώμα του μεταφέρθηκε στην πατρίδα του, το Βέλγιο, τέσσερα χρόνια μετά το θάνατό του (1893), καθώς είχαν ήδη αρχίσει να γίνονται συζητήσεις για την αγιοποίησή του, Ανώνυμος, "Miscellany: Leper Saint", *The Manchester Guardian* (1901-1959), 5 Ιουνίου 1945, σ. 3 (ProQuest Historical Newspapers: *The Guardian* (1821-2003) and *The Observer* (1791-2003)). Τελικά ο π. Damien αγιοποιήθηκε μόλις στις 11 Οκτωβρίου 2009 στο Βατικανό, σε μια τελετή υπό την προεδρία του Πάπα Βενέδικτου XVI, βλ. R. Donadio, "Benedict Canonizes 5 new Saints", *The New York Times*, 12 Οκτωβρίου 2009, A9.

⁷⁵ Ο πατήρ Damien αποτέλεσε αντικείμενο έμπνευσης στις Τέχνες και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις δύο ταινίες μεγάλου μήκους: η πρώτη με τίτλο "Molokai, Iai isla maldita" ήταν ισπανικής παραγωγής (1959), και η δεύτερη με τίτλο "Molokai: The Story of Father Damien" γυρίστηκε από Βέλγο παραγωγό (1999), βλ. σχετικά [https:// en. wikipedia. org / wiki / Father_Damien](https://en.wikipedia.org/wiki/Father_Damien) (τελευταία προσπέλαση 06.06.2013).

⁷⁶ Moran, *ό.π.*, σ. 49-50.

⁷⁷ *Ό.π.*, σ. 20-21.

τρική, οι μισσιονάριοι θα παρέμεναν η εμπροσθοφυλακή στην αντιμετώπισή της. Ο προσηλυτισμός δεν έπαψε ποτέ να είναι ο σκοπός της ύπαρξής τους, αλλά ταυτόχρονα ως γιατροί επιδίωκαν με αφοσίωση τόσο την επιστημονική κατανόηση και την αντιμετώπιση της λέπρας όσο και τη βελτίωση της ζωής των ασθενών τους.⁷⁸

---

⁷⁸ Gould, *ό.π.*, σ. 131.